ANADOLU İMAM HATİP LİSESİ
İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİ

DİN ÖĞRETİMİ
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİ

İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİNDE SANAT

Neler Öğreneceğiz?

1. Sanat ve Sanatın Kapsamı
2. İslam Kültür ve Medeniyetinde Sanat Anlayışı
3. Dil ve Edebiyat
4. Mimari
5. Güzel Sanatlar
6. Musiki

- **Sanat ve sanat eseri denince aklınıza neler gelmektedir?**

1. Sanat ve Sanatın Kapsamı

- **Sanat;** duygu, düşünce, örf-âdet, inanış ve tasavvurları, çeşitli malzeme, araç, teknik ve yöntemler kullanarak gören ve işitenlerde hayranlık uyandıracak bir ahenkle ortaya koymaktır.

- Sanat kelimesi, önceleri sadece mimarlık, heykel ve resim gibi görsel sanatlar için kullanılmış; daha sonra şiir, edebiyat, müzik, süsleme ve sahne sanatları da sanat kapsamı içine alınmıştır.

- Bir sanatı icra etmek için gerekli bilgi, yetenek ve hünere sahip olan kimseye sanatkâr veya usta denir.

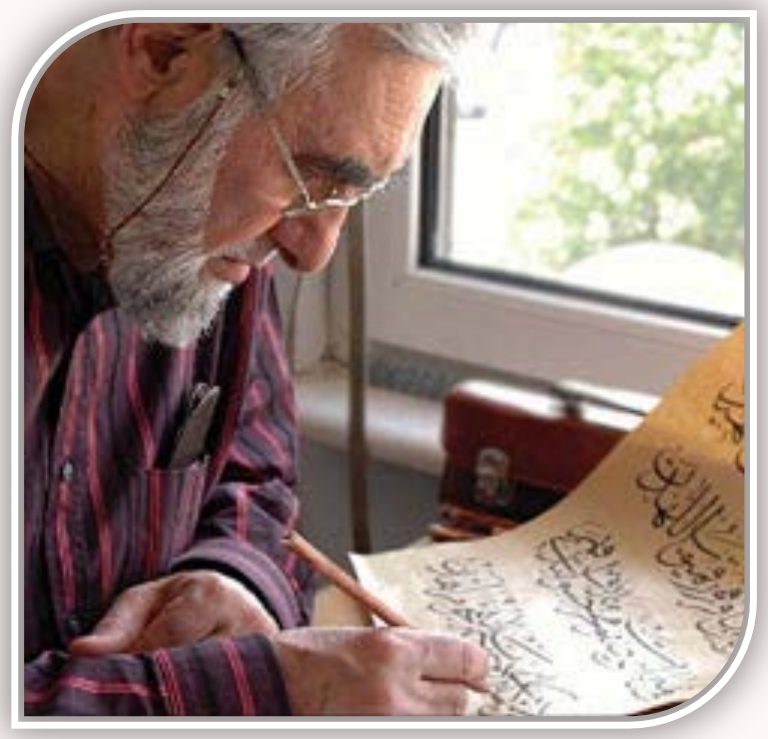

Hattat Hasan ÇELEBİ

- **Estetik;** hayatın içinde, tabiatta ve sanatta görülen güzelliklerin bilimidir.
- Estetiğin konusu, güzelliktir.
- İnsan, yaşadığı âlemde güzelliği arar.
- Bu arayışı onun içine yerleştiren ise Allah'tır.

- Kur'an'da geçen hüsn, tayyib, zinet, cemil, ni'me, sürur kavramları sanat ve estetikle ilgilidir.

- Hz. Peygamberin "Allah güzeldir, güzeli sever." hadisi, Müslüman sanatçıları estetik duyarlılığa teşvik eder.

Mehmed Şefik Bey'in 1876'da Kubbe-i Sahra'daki çini üzerine yazdığı Yasin suresinden celi sülüs kuşak

- **İslam sanatı denince aklınıza neler gelmektedir?**

2. İslam Kültür ve Medeniyetinde Sanat Anlayışı

- İslam'a göre sanat, fıtri bir olgudur. Yaratıcının rızasına ulaştıran uğraşlardan biridir.
- İslam'da sanat, ilahi hakikati arama faaliyeti ve ona ulaşmak için bir vasıtadır.

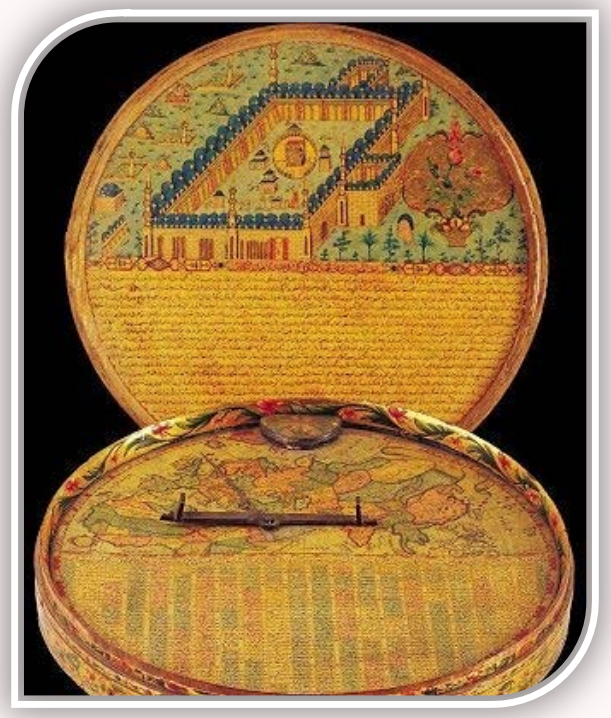

Kıblenüma
(Bulunulan yere göre özel işareti olan ve kıbleyi gösteren pusula), Osmanlı Dönemi

- Müslüman sanatçı güzelliği yarattığına değil keşfettiğine inanır.
- Ona göre meydana getirilen eserler, Allah'ın cemal sıfatının birer tecellisidir.
- Allah'ın isim ve sıfatlarının tecellileri, usta birinin eliyle birer sanat eseri haline gelir.

- Müslüman sanatçı, "Ben göçüp gittikten sonra beni rahmetle ansınlar" şuuruyla eserinin bir sadaka-i câriye olmasını ister.

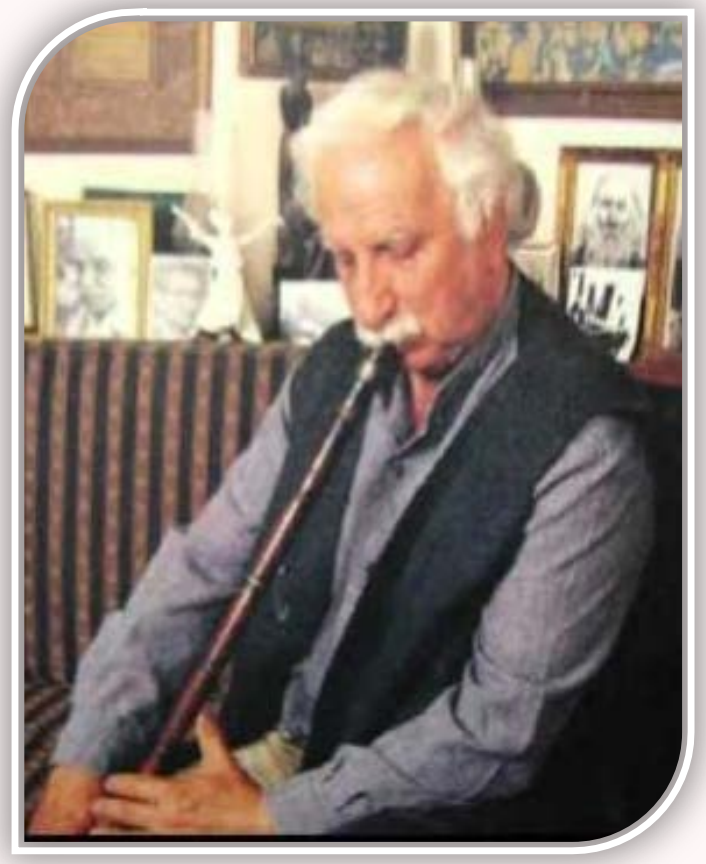

Neyzen Niyazi Sayın

İslam sanatı işlevseldir.
İslam sanatında tekâmül esastır.
İslam sanatının bir ahlak anlayışı vardır.
İslam sanatında soyutlama (üsluplaştırma) esastır.
İslam sanatının dünya görüşü tevhittir.
İslam sanatının özellikleri

İslam sanatının dünya görüşü tevhittir.

- İslam'ın tevhid ilkesi, Müslüman toplumların sanatlarına birlik kazandırır.
- Sanatı, evrensel hakikatin dili hâline getirir.
- Aynı hakikatten beslenen bu ortak sanat anlayışına göre en büyük sanatkâr Allah'tır.

İslam sanatı işlevseldir.

- İslam sanatı, toplumun maddi ve manevi ihtiyaçlarının karşılanmasını amaçlar.
- İslam sanatında estetik zevk ile işlev birbirini tamamlar.
- Amaçsız ve sadece zevk için eser ortaya koyma anlayışının İslam sanatında yeri yoktur.

İslam sanatında tekâmül esastır.

- İslam sanatında, tekâmül etme yani en iyiye ve güzele ulaşma çabası esastır.
- Müslüman sanatçılar, kendilerinden önceki birikimi geliştirmeye çalışırlar.
- Bu birikime özgün bir parça eklemek suretiyle eserlerini verirler.

İslam sanatının bir ahlak anlayışı vardır.

- Sanatın asıl sahibi Allah'tır.
- Sanatçı, zaten yaratılmış olanı tasvir ettiğini ve kendisinin sanat adına bir elçi olduğunu bilir.
- Bu bilince sahip Müslüman sanatkâr, kibirden uzaktır ve tevazu sahibidir. Allah'ın kendisine verdiği ilham ve kabiliyet için şükreder.

İslam sanatında soyutlama (üsluplaştırma) esastır.

- Müslüman sanatçı tabiatı olduğu gibi kopyalamaz, gerçeğine birebir uygun tasvir etmez.
- Tabiatta gördüklerini, soyutlama yoluyla gerçek hâlinden uzaklaştırır.
- Sonra kendi üslubunu katarak onları şematik birer desen/motif hâline getirir.

İslam dini;

- Müslümanları sanatla ilgilenmeye teşvik eder.
- Dünyadaki sanat eserlerinin görülmesini, bunlardan ibret ve ilham alınmasını ister.
- Diğer medeniyetlerin sanat eserlerini insanlığın ortak mirası olarak değerlendirir.
- Bu eserler, tevhit inancına aykırı olmadığı sürece koruma altındadır.

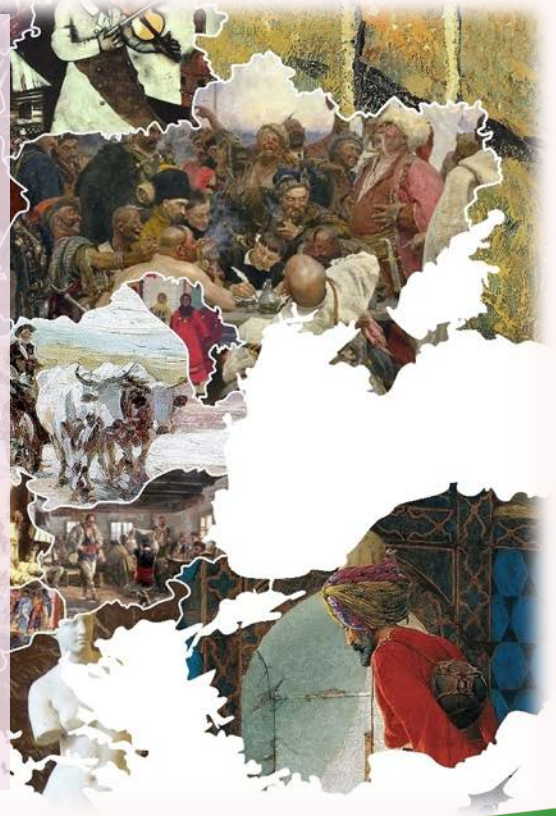

- **Dil ve edebiyat bir medeniyet için neden önemlidir?**

3. Dil ve Edebiyat

- Kur’an-ı Kerim'in bir dil ve edebiyat mucizesi olması, İslam medeniyetinde dilbilim çalışmalarının ve edebiyatın gelişmesini sağlamıştır.

- Kur’an’ın mesajının edebî özelikleri, söz sanatlarına yön vermiş, dilde estetik duyarlılığın gelişmesini sağlamıştır.

İslam edebiyatının ürünleri:

- İlimlerin tedvin ve tasnifiyle birlikte dil ile edebiyat ilimleri de lügat, sarf, nahiv ve belagat gibi dallara ayrılmıştır.

- Medreselerdeki ilimler hiyerarşisinde, dilbilimleri en başta gelmiştir. Çünkü diğer ilimlerdeki gelişmeler, ancak dil ile birlikte gerçekleşebilir.

- İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren Müslüman toplumlar, dünya kültür ve medeniyetindeki dil ve edebiyat çalışmalarına önemli katkılarda bulunmuşlardır.
- İslam dünyasında hem tercüme hem de telif eserlerde önemli birikim oluşmuştur.
- Tercüme eserler için yabancı dil eğitimine de önem verilmiştir.

- **Edebiyat;** bir toplumun hissiyatını, inançlarını, irfanını, bilgilerini, algılarını, kavrayışını ve estetik dünyasını yansıtan ayna gibidir.

- İslam medeniyetinin oluşmasında, İslami kaynaklardan beslenen yerel edebî türlerin yanında divan edebiyatı ve dinî-tasavvufi halk edebiyatı gibi günümüze kadar gelen köklü edebiyat gelenekleri de etkili olmuştur.

- İslamiyet etkisinde gelişen Türk edebiyatı, Karahanlılar devrinde Yusuf Has Hacip'in kaleme aldığı Kutadgu Bilig adlı eser ile başlamıştır.

- Selçuklular döneminde gelişmeye devam etmiş, Osmanlılar döneminde ise klasikleşerek İslam medeniyetinin önemli bir unsuru hâline gelmiştir.

Kutadgu Bilig'in Kahire nüshasının ilk sayfası (Mısır)

İslam edebiyatının konularından bazıları:

- İslamiyet etkisinde gelişen edebiyatta **şiir** bir tür olmanın dışında önemli bir misyona sahiptir.
- Şiir, Allah'ın varlığını ve birliğini ilan etmeye, O'nu övmeye yarayan bir araçtır.
- Müslüman şair, hikmete taliptir ve şiir vasıtasıyla onu ifşa eder.
- Bu yüzden İslam kültüründe şiir, marifete ulaşmanın en iyi vasıtalarından biridir.

Yûnus Emre divanının ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp.)

- İslam'ın temel ilkelerine dayanarak nefsi arındırma, ahlakı güzelleştirme ve bu yolla Allah'a ulaşma düşüncesine **tasavvuf** denir.

- 10. yüzyıldan sonra tekkeler çevresinde gelişen tasavvuf düşüncesi, dinî-tasavvufi halk edebiyatının doğmasına vesile olmuştur.

- İslami edebiyatın kollarından biri de **divan** şiiridir.
- Divan şiirinin ana teması, aşktır.
- Şiirin kulağa hitap etmesine yani musikiye önem verilir.
- Edebî sanatların ayrı bir yeri vardır. Soyut bir şiir olduğu için şair duygu ve düşüncelerini sembollerle dile getirir.

- **Dinî mimari denince aklınıza hangi eserler geliyor?**

4. Mimari

- İslam medeniyetinin en güçlü sanat dallarından biri mimaridir.
- Namazın cemaatle kılınması tavsiyesi camiyi, bedensel temizlik vecibesi hamamı, yolcuya hizmet ilkesi han ve kervansarayı, İslam'ın ilme verdiği değer medreseyi, nefis terbiyesi tekkeyi doğurmuştur.
- İslam toplumlarından her biri, her hanedan hatta her sanatçı kendi mimari anlayışına göre İslam mimarisine renk katmıştır.

Türklerin Anadolu'da inşa ettikleri ilk cami olan Menucehr Camii, Kars

İSLAM MİMARİSİ

- Cami
- Mescit
- Minare
- Türbe
- Tekke
- Zaviye

- Ev
- Han
- Hamam
- Medrese
- Mektep
- Çeşme
- Sebil
- Saray

- Ordugâh
- Ribat
- Kale
- Sur
- Hendek
- Tabya
- Kule

Dinî Mimari

- İslam mimarisinin en önemli ve güzel eserleri, Allah'ın evi kabul edilen mescid ve camilerdir.
- Camiler, İslam'daki tevhid inancının hayata geçtiği mekânlardır.
- Müslümanlar, ibadethanelerini kendi meskenlerinden üstün tutmuşlardır.
- Mimari ve tezyinat bakımından evlerinden daha özenli inşa etmişlerdir.

Camiler farklı niteliklerine göre isimlendirilmiştir:

- ✓ Fethedilen beldelerde açılan veya kurulan ilk camiye fethin hatırası olarak **fetih camii**
- ✓ Şehirdeki merkezi camiye **ulu cami** veya **cami-i kebir**
- ✓ Osmanlı Sultanlarının inşa ettirdikleri camilere **selatin camii** denilmiştir.

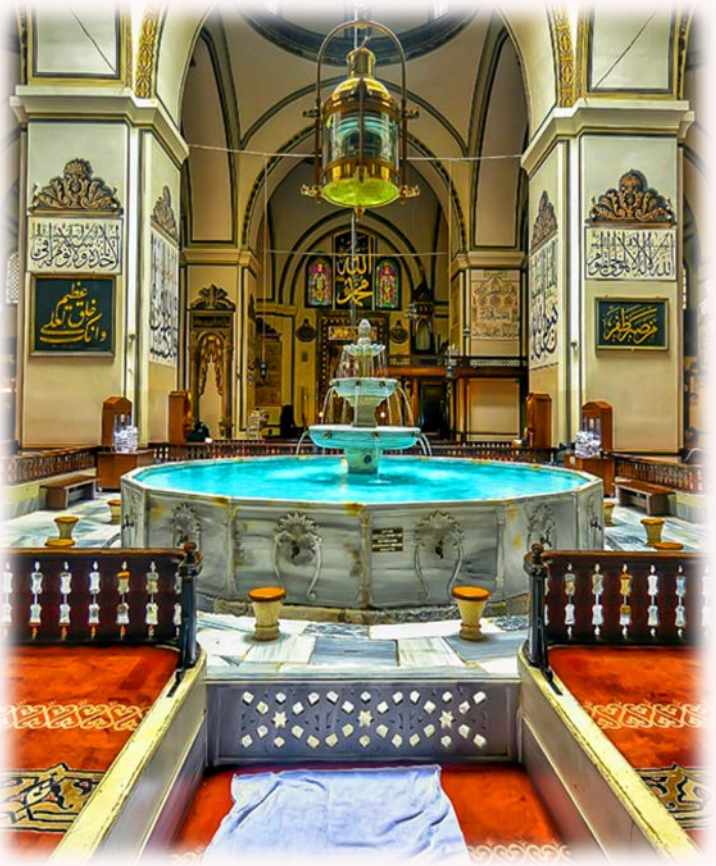

Bursa Ulu Camii

- Yol boylarında, daha çok bir çeşme başında, yolcuların gelip geçerken namaz kılmaları için yapılan, üstü açık mescitler de **namazgâh** olarak isimlendirilmiştir.

- Yöresel ve estetik yaklaşım farklılıkları olsa bile cami mimarisinde;

  - ✓ Avlu
  - ✓ Şadırvan
  - ✓ Mihrab
  - ✓ Minber
  - ✓ Vaaz kürsüsü
  - ✓ Minare
  - ✓ Mahfil

ortak unsurlar hâline gelmiştir.

Yivli Minare (Antalya)

- Türbeler, İslam coğrafyasında önemli kişilerin mezarlarının üzerinde inşa edilmiştir.

Eyüp Sutan Türbesi (İstanbul)

- İslam coğrafyasında yer alan tekke, zaviye ve dergahlar da dinî mimari kapsamındadır.

Hacı Bektaş Veli Dergahı (Nevşehir)

Sivil Mimari

- İslam medeniyetinde sivil mimari geniş bir uygulama alanı bulmuştur.
- Sivil mimarinin en önemli unsuru evdir. Harem ve selamlık olmak üzere iki bölümden meydana gelir.
- Avlu, evi dış dünyaya karşı muhafaza eder.
- Ev basit bir sığınak olmayıp yaşlı, çocuk, kadın tüm ailenin bütün hayatını kapsamak üzere tasarlanmıştır.

- Sivil mimarinin bir unsuru olan hamam, bir bölge fethedildiğinde veya yeni bir yerleşim yeri kurulduğunda ilk inşa edilen yapılardandır.

- Anadolu'da ilk hamam binaları, Türkiye-Ermenistan sınırındaki Ani'de bulunan Selçuklu hamamlarıdır.

- İslam medeniyeti bir su medeniyeti olarak da adlandırılır.
- Osmanlıda çeşme ve sebil yaptırmak, sevap kazanma amacını da aşarak bir zevk ve başlı başına bir estetik gayeydi.
- Sebiller yoldan gelip geçenlere soğuk menba suyu içmeleri için yaptırılmış vakıf eserleriydi.
- Bu sebillerde cuma, kandil ve bayram günlerinde bal ve şerbetler ikram edilirdi.

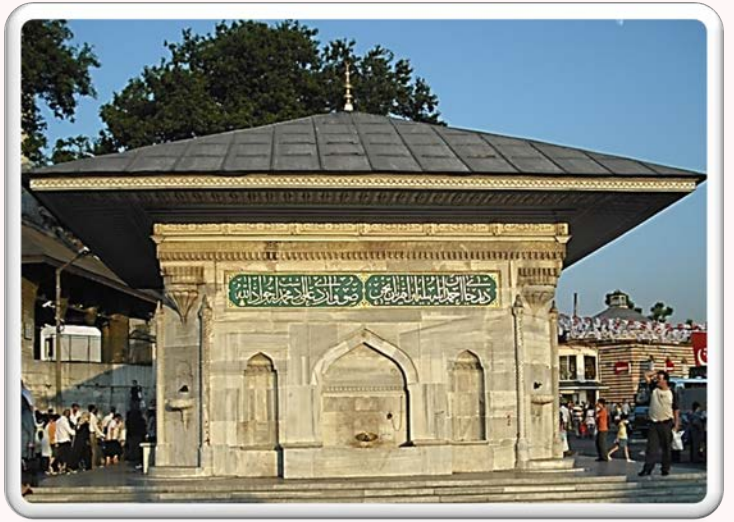

3. Ahmet Çeşmesi
(Üsküdar/İstanbul)

- İslam ülkelerinde saraylar, görkemli yapılar değildir.
- Hükümdarlar dinî mimariyi gölgede bırakacak tercihlerden uzak durmuştur.
- Osmanlı devletinin en güçlü olduğu dönemlerde inşa ettirdiği Topkapı Sarayı, çağdaş saraylar arasında mütevazı görünümüyle bu anlayışı yansıtır.

Askerî Mimari:

- Ordugâhlar, ribatlar, kaleler, surlar, hendekler, tabyalar, ok meydanları, gözetleme ve haberleşme kuleleri askeri mimarinin başlıca unsurlarıdır.

- **Dinî güzel sanatlardan hangilerini biliyorsunuz?**

5. Güzel Sanatlar

Hüsnühat

- Güzel yazı, İslam medeniyetinin en gözde sanatıdır.
- Kur'an'ı şanına yaraşır bir güzellikte ve göze hitap edecek bir şekilde yazma arzusu, yazının öne çıkmasının esas sebebidir.

Hamit Aytaç'ın celî sülüs istifi

- Hat sanatının en güzel örnekleri Mushaflarda görülür. Kitaplar, hilyeler, levhalar ve fermanlarda da hat sanatı uygulanmıştır.

- Yazı, Müslüman sanatkârlar eliyle geliştirilerek yeni biçimler ve isimler almıştır.

Hâfız Osman'ın sülüs-nesih murakkaından iki kıta

Tezhip

- Altınlamak manasına gelen tezhip, kitap süsleme sanatlarının önemli bir dalıdır.
- Bu sanatla uğraşanlara müzehhib denilir.
- Tezhip Kur'an-ı Kerim ve dinî kitaplar başta olmak üzere divanlar, hilye-i şerifler, mesneviler; tarihî, ilmî, edebî el yazması kitaplarda uygulanmıştır.

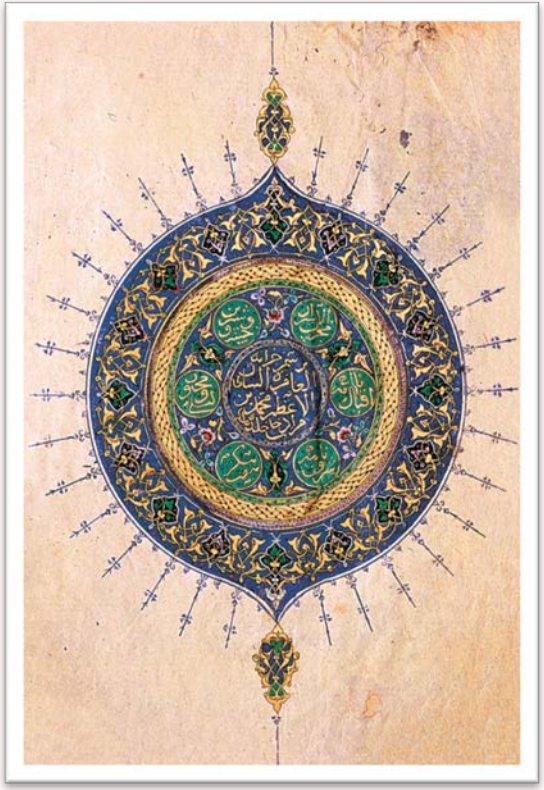

Baysungur devrine ait zahriye tezhibi

Ebru

- Ebru, kâğıt üzerine özel yöntemlerle yapılan geleneksel bir süsleme sanatıdır.

- Resmî mektuplarda, kitaplarda, ciltlerin iç yüzeylerinde kaplama malzemesi olarak; hat levhalarının etrafında bezeme unsuru olarak; üzerine yazı yazılacak her türlü kâğıtta süsleme olarak kullanılmıştır.

Mustafa Düzgünman'ın
hercaî menekşe ebrusu

Minyatür:

- Işık ve gölge oyunlarıyla derinlik kazandırılmayan, küçük boyutlu, renkli resimlere denir.
- El yazması kitapların metinlerini resim yoluyla açıklamak amacıyla yapılmıştır.
- Bu resimlere bakanlar canlılık izlenimi almazlar. Bu üslup, bilinçli bir tercihtir. Çünkü İslam sanatında tabiat olduğu gibi kopyalanmaz.
- Minyatüre, tasvir ya da nakış gibi isimler; minyatür yapan sanatçıya da musavvir ya da nakkaş denir.

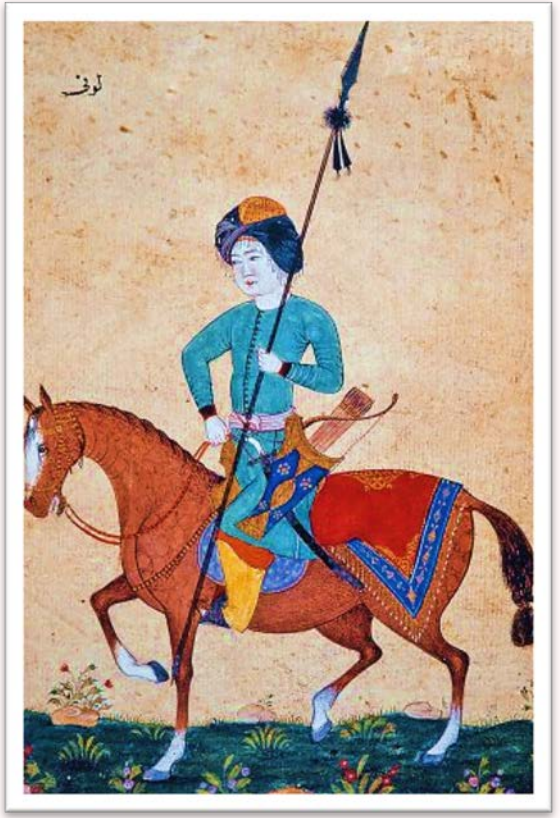

Levnî'nin bir süvari minyatürü

Kâşi (Çini)

- Porselen sanatını dünyaya tanıtan Çinlilere izafetle Çin isminden türetilmiştir.
- Türklerde iç ve dış mimari süslemenin en renkli kolu olan çini, asıl gelişimini Anadolu'da Osmanlılar döneminde göstermiştir.
- Osmanlılar döneminde çiniciliğin merkezi İznik ve Kütahya olmuştur.
- Çini sanatının en parlak dönemine ait örneklerin toplandığı son eser, İstanbul Sultan Ahmet Camii'dir.

Ahşap Sanatı:

- Ahşap, madene ve taşa göre işlemesi kolay, naif ve görünümü sıcak bir malzemedir.
- Cami, türbe, saray, köşk ve evlerin kapı, pencere ve merdiven trabzanı gibi mimari elemanlarında kullanılmıştır.
- Minberler, vaaz kürsüleri, Kur'an mahfazaları, rahleler gibi eşyalar da ahşap sanatının kapsamındadır.

Fatih Camii minberi (Foça/İzmir)

Ciltçilik:

- Yazma ve matbu eserlerin muhafazası için yapılan kitap kaplamasına cilt, bu işle uğraşanlara mücellit denir.
- Yazıya ve kitaba olan hürmet, cilt sanatının gelişmesine vesile olmuştur.
- En güzel ciltler, Mushaflar için yapılmıştır.

XVI. yüzyıla ait murassa‘ bir cilt

Kumaş Sanatı

- İslam coğrafyasında kumaşın uygulama alanı geniştir.
- Kâbe örtüsü, Mushaf mahfazaları, sanduka örtüleri, bayrak, sancak, başörtüsü gibi nesneler özel kumaşlardan hazırlanmıştır.
- Yöneticiler, unvanlarını temsil eden ayırt edici kıyafetler giymiş; kumaşın türü, işlemesi ve renkleri rütbeleri yansıtmıştır.

Halı Sanatı

- Halı ve kilim, mescit, saray ve evlerde zemin döşemesi olarak kullanılmıştır.
- Halı ihtiyaç olmakla beraber sanat eseri olarak da üretilmiştir.
- Müslümanlar halı sanatında insan ve hayvan figürü kullanımından kaçınmış, farklı motifler kullanmışlardır.

Taş İşçiliği

- Taş mimarinin ana malzemelerindendir.
- Cami, medrese, saray, gibi mimari eserlerdeki taş süslemelerinde çeşitli kompozisyonlar ve tasarımlar kullanılmıştır.
- Minareler, mezar taşları, anıtsal giriş kapılarındaki taş işçiliğinde genellikle yazı, bitki formları, geometrik desenler sade ve ince bir üslupla işlenmiştir.

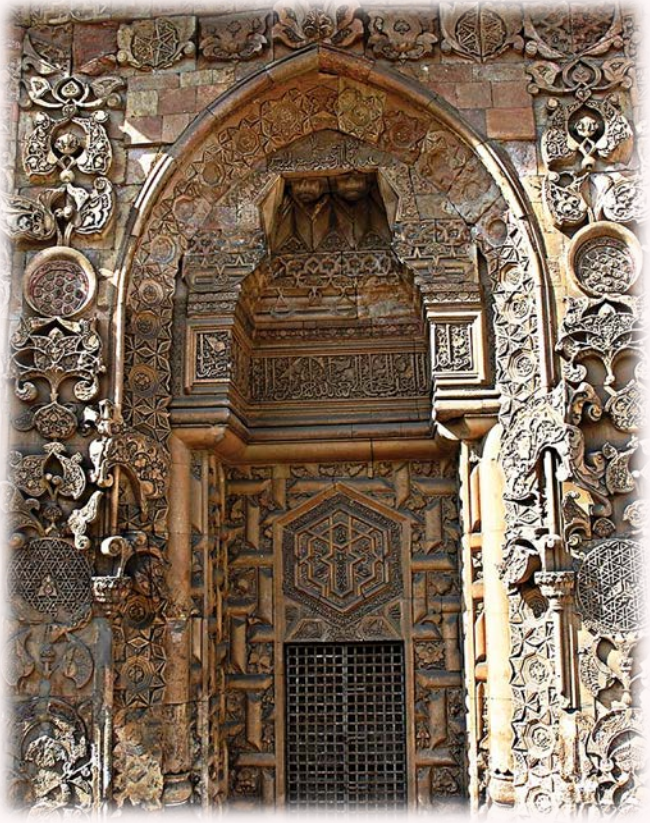

Divriği Ulu Camii kapısı (Sivas)

Maden Sanatı

- Maden, silah sanayii, mimari, ev eşyası, ziynet ve para olarak hayatın her alanında kullanılır.
- Bakırcılık, altın ve gümüş işlemeciliği olan kuyumculuk, önemli maden sanatlarındandır.
- Çeşitli tekniklerle yapılan madeni eşyaların üzerine yaprak, rumi, nar, lâle ve selvi gibi bitkisel süslemeler kullanılmıştır.

- **Dinî musiki hakkında neler biliyorsunuz?**

6. Musiki

- **Musiki**, insanlık tarihi kadar eskidir.
- Musiki, insan fıtratının meylettiği Allah'ın lütfu olan nimetlerden birisidir.
- Duygu ve düşüncelerin ifade edildiği bir araçtır.

Kur’an ve Musiki

- Kur’an tilaveti musiki olarak değerlendirilmemiştir.
- Ancak **"...Kur’an’ı ağır ağır, tane tane oku."** (Müzzemmil Suresi, 4. ayet.) ayeti ile *"Kur’an’ı sesinizle süsleyiniz"* (Buhari, Tevhid 52.) hadisi, kıraatte güzel sesin önemini belirtmiştir.
- Kur’an’ı ruh ve manasından soyutluyarak, onu salt bir ses ya da nağmeye indirgeyerek okumak hoş görülmemiştir.
- Kur’an’ı kıraate uygun ve anlayarak okumak esastır.

Ezan

- Tevhidin ilanı ve namaza çağrı işlevi olan ezanın okunuşu, aynı zamanda bir sanattır.
- Osmanlı döneminde Selatin camilerde görev yapacak imam ve müezzinlerin güzel sesli ve musiki bilgisine sahip olmaları tercih edilmiştir.
- Enderun'a alınan güzel sesli ve kabiliyetli gençler, musiki eğitiminden sonra hünkâr müezzinliğine seçilirlerdi.

Dinî (Cami-Tekke) Musikisi

- Cami musikisi enstrümana yer vermeden, yalnızca insan sesiyle icra edilir.
- Camide Kur'an-ı Kerim tilavetinin yanında müezzinlerce yapılan tesbihat, tekbir, salavat, salâ, ilahi, güzel sesle okunur.
- Osmanlı döneminde her hicri ay için bestelenmiş ayrı ilahiler vardı.

Dinleyelim

- Tekke musikisinin icrasında enstrüman kullanılır.
- Tekke musikisinde zikir ön plandadır. Musiki zikrin devamlılığını sağlayan bir görev üstlenmiştir.
- Tekkelerde yapılan zikirlerde seslere, ritmin yürütülmesi amacıyla, kudüm, bendir, ney, rebab gibi enstrümanlar eşlik eder.

Dinleyelim

- Osmanlılarda musikinin icra alanlarından biri de mehterdir.
- Mehter dünyanın en eski askeri bandolarından birisi olarak kabul edilir.
- Mehter Takımı, savaş zamanında askerlere cesaret vermek ve düşmana korku salmak amacıyla orduyla birlikte sefere çıkardı.

Ünitemizi Değerlendirelim

1. İslam sanatının temel özellikleri nelerdir?
2. Dinî mimariye ait eserler nelerdir?
3. İslam medeniyetine ait güzel sanatlar nelerdir?
4. Hüsnühat sanatının gelişmesinin temel sebebi nedir?
5. Tekke musikisinin temel özellikleri nelerdir?

Cevaplayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi İslam sanatının temel özelliklerinden biri <u>değildir?</u>

A) İslam sanatı işlevseldir.
B) İslam sanatında tekâmül esastır.
C) İslam sanatının dünya görüşü tevhittir.
D) İslam sanatının bir ahlak anlayışı vardır.
E) İslam sanatı tabiatı olduğu gibi kopyalar.

2. İslam bu özelliği nedeniyle sanatı, evrensel hakikatin dili hâline getirir. Aynı hakikatten beslenen bu ortak sanat anlayışına göre en büyük sanatkâr Allah'tır. O, evreni kusursuz bir denge üzere; insanı da en mükemmel şekilde yaratmıştır.
Verilen metinde İslam dininin hangi özelliğinin sanat anlayışına yaptığı etkiden bahsedilmektedir?

A) Barış
B) Tevhid
C) İstişare
D) Liyakat
E) Adalet

3. İslamiyet etkisinde gelişen bu edebiyat türü önemli bir misyona sahiptir. Allah'ın varlığını ve birliğini ilan etmeye, O'nu övmeye yarayan bir araçtır. Müslüman sanatçı hikmete taliptir ve hikmeti onun vasıtasıyla ifşa eder. Bu yüzden İslam kültüründe bu sanat türü marifete ulaşmanın en iyi vasıtalarından biridir.

Verilen metinde İslam sanatının hangi unsurundan bahsedilmektedir?

A) Şiir
B) Tezhip
C) Musiki
D) Tilavet
E) Hüsnühat

4. İslam medeniyetinin en gözde sanatıdır. Kur'an'ı şanına yaraşır bir güzellikte ve göze hitap edecek bir şekilde yazma arzusu, bu sanatın öne çıkmasının esas sebebidir.

Verilen metinde İslam sanatının hangi unsurundan bahsedilmektedir?

A) Çini
B) Tezhip
C) Ciltçilik
D) Mimari
E) Hüsnühat

5. Kur'an-ı Kerim tilavetinin yanında tesbihat, tekbir, salavat, salâ ve ilahilerin müezzinlerce güzel sesle okunması aşağıdakilerden hangisinin gelişmesini sağlamıştır?

A) Mehter
B) Minyatür
C) Divan şiiri
D) Cami musikisi
E) Tekke musikisi

Hazırlayanlar
Furkan ÖZÜDOĞRU,
Hatice Büşra PAKSOY,
Dilek MENKÜÇ

Redaksiyon
Suna AKKURT

Tasarım
Faize ULUSOY,
Hanife KOYUTÜRK

DİN ÖĞRETİMİ
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ